

УДК 37.355.58

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/67-1-43>**Катерина ГАВРИЛОВА,***orcid.org/0000-0002-7942-5700**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри теорії й методики викладання навчальних дисциплін**Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти»**Херсонської обласної ради**(Херсон, Україна) a7591761@gmail.com*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХОДІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

У статті висвітлено питання забезпечення заходів цивільного захисту в закладах освіти в контексті створення безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану.

З моменту введення в Україні воєнного стану 24 лютого 2022 року питання цивільного захисту в закладах освіти отримало пріоритет враховуючи необхідність забезпечення безпекової складової для всіх учасників освітнього процесу.

Підкреслено важливість створення дієвої системи цивільного захисту у закладі освіти, визначення структури цивільного захисту, яка б відповідала потребам та можливостям закладу освіти.

Встановлено основні вимоги до облаштування захисної споруди цивільного захисту та забезпечення укриття учасників освітнього процесу у фонді захисних споруд.

Особливо важливим приведення захисних споруд до нормативів належного використання стало в районах активних бойових дій, де захисна споруда може стати єдиним вирішенням проблеми збереження життя та здоров'я під час артилерійських та бомбардувань.

Висвітлено етапи планування таких основних заходів цивільного захисту як: оповіщення, укриття та евакуації учасників освітнього процесу при виникненні загроз воєнного характеру. Результатом планування є розроблення конкретних алгоритмів дій при виникненні небезпек та призначення відповідальних за організацію заходів захисту.

Оповіщення населення щодо дій під час надзвичайної ситуації забезпечує вчасне реагування на небезпеки та можливість здійснити усі заходи безпеки життєдіяльності людей.

Проведення просвітницької роботи у сфері цивільного захисту серед учасників освітнього процесу дозволяє набутти додаткових знань та навичок, впровадити нові технології та цифрові можливості держави.

Розглянуто складові теоретичної та практичної підготовки учасників освітнього процесу до дій у особливий період та період воєнного стану. Зауважено на необхідності формування практичних навичок щодо злагодженого виконання дій за сигналом «Повітряна тривога», надання домедичної допомоги постраждалим, розпізнавання вибухонебезпечних предметів та дотримання правил поведінки з ними.

Ключові слова: *заклади освіти, цивільний захист, період воєнного стану.*

Kateryna HAVRYLOVA,*orcid.org/0000-0002-7942-5700**Candidate of Law Sciences, Associate Professor,**Associate Professor at the Department of Theory and Methodology**of Teaching Academic Disciplines**Communal Higher State Educational Institution**“Kherson Academy of Continuing Education” of Kherson Oblast Council**(Kherson, Ukraine) a7591761@gmail.com*

ENSURING CIVIL PROTECTION MEASURES IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS DURING MARTIAL LAW

The article highlights the issue of ensuring civil protection measures in educational institutions in the context of creating a safe educational environment under martial law.

Since the introduction of martial law in Ukraine on 24 February 2022, the issue of civil protection in educational institutions has been given priority considering the need to ensure the security component for all participants in the educational process.

The importance of creating an effective civil protection system in an educational institution, determining the structure of civil protection that would meet the needs and capabilities of the educational institution is emphasised.

The article sets out the basic requirements for the arrangement of a civil defence shelter and the provision of shelter for participants in the educational process in the fund of protective structures.

Bringing protective structures to the standards of proper use has become especially important in areas of active hostilities, where a protective structure may be the only solution to the problem of preserving life and health during shelling and bombing.

The stages of planning such basic civil protection measures as warning, sheltering and evacuation of participants in the educational process in the event of military threats are highlighted. The result of the planning is the development of specific algorithms for action in the event of hazards and the appointment of those responsible for organising protection measures.

Notifying the public of actions to be taken during an emergency ensures a timely response to hazards and the ability to take all life safety measures.

Civilian protection education for students allows them to acquire additional knowledge and skills, introduce new technologies and digital capabilities of the state.

The components of theoretical and practical preparation of participants of the educational process for actions in a special period and the period of martial law are considered. The need to develop practical skills in the coordinated execution of actions on the "Air Alert" signal, first aid to victims, recognition of explosive objects and compliance with the rules for handling them was noted.

Key words: *educational institutions, civil protection, period of martial law.*

Постановка проблеми. З початку повномасштабного вторгнення на територію України та запровадження в державі воєнного стану, пріоритетним напрямком діяльності для керівника закладу освіти визначено забезпечення безпечного освітнього середовища (Про підготовку закладів освіти до нового навчального року, 2022). Для закладів освіти встановлюється очна або дистанційна форма роботи, залежно від безпекової ситуації у регіоні, громаді, за погодженням з відповідною військовою адміністрацією. Водночас не лише відносно безпечна обстановка стає визначальним чинником для запровадження очного навчання, головним є спроможність закладу освіти забезпечити максимальний захист учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. Однією з важливих складових безпечного середовища можна визначити забезпечення заходів цивільного захисту, що полягає у організації та своєчасному проведенні заходів з оповіщення, укриття та евакуації дітей та персоналу.

Аналіз досліджень. Питанням організації освітнього процесу в умовах воєнного стану присвячені роботи Г. Шевчук, І. Шевчук, А. Шевчук. У своїх роботах дослідники виокремлюють основні виклики для української освіти в період війни, проводять їх інформаційно-аналітичну оцінку, розглядають перспективні напрямки розвитку для різних рівнів освіти. Разом з тим, ще недостатньо вивченим є питання щодо формування комплексу заходів цивільного захисту в закладах освіти в умовах воєнного стану.

Проблеми проведення та організації навчання населення у сфері цивільного захисту досліджували такі вчені, як В. Палюх, В. Садковий, М. Козяр, М. Коваль, С. Гвоздій, В. Михайлов та ін.

Метою статті є на підставі нормативно-правових актів та рекомендацій МОН та ДСНС України

окреслити необхідний комплекс заходів цивільного захисту, що реалізується у закладах освіти у період воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Насамперед відзначимо, що відповідальність за організацію безпечних умов для здобувачів освіти та всіх працівників закладу покладається на керівника закладу, який є керівником цивільного захисту закладу освіти (Положення про функціональну підсистему навчання дітей дошкільного віку, 2016). Отже, для виконання усіх необхідних заходів та дій із захисту, керівнику важливо визначити основні завдання та структуру цивільного захисту у закладі освіти, сформувавши злагоджену команду, що забезпечуватиме захист учасників освітнього процесу.

Для безпосередньої організації заходів цивільного захисту у закладі освіти призначається посадова особа з питань цивільного захисту, за умов наявності у закладі 500 і більше осіб, які здобувають освіту за денною формою. В інших закладах призначаються особа, відповідальна з питань цивільного захисту з-поміж штатних працівників (Кодекс цивільного захисту України, 2013). До кола обов'язків такої особи, входить планування заходів цивільного захисту, контроль за виконанням завдань цивільного захисту, організація навчання працівників закладу за програмами підготовки до дій в умовах надзвичайних ситуацій, своєчасне доведення до виконавців розпоряджень керівника цивільного захисту та контроль їх виконання.

Координація заходів з організації захисту під час надзвичайної ситуації, запобігання таким ситуаціям здійснюється комісією з питань надзвичайних ситуацій закладу освіти, головою якої є керівник закладу. До складу комісії включаються особи, відповідальні з питань цивільного захисту та керівники ланок цивільного захисту. До головних завдань комісії можна віднести:

– визначення та проведення превентивних заходів із запобігання найбільш імовірним небезпечним подіям та надзвичайним ситуаціям;

– прогнозування та оцінку наслідків імовірних надзвичайних ситуацій, визначення потреби у залученні сил та ресурсів;

– забезпечення створення необхідних резервів для реагування на надзвичайну ситуацію;

– координацію дій сил цивільного захисту закладу освіти при проведенні заходів захисту учасників освітнього процесу.

Для планування та проведення заходів з евакуації, зокрема й до захисної споруди під час сигналу «Повітряна тривога», підготовку працівників до здійснення заходів з евакуації утворюються комісії з питань евакуації. В закладах, які потрапляють в зону можливих надзвичайних ситуацій з кількістю працюючих до 50 осіб призначається особа, що виконує функції зазначеної комісії.

Важливим, на наш погляд, є утворення у закладах освіти ланок цивільного захисту, які складатимуть основу сил цивільного захисту, та безпосередньо виконуватимуть заходи цивільного захисту, зокрема пов'язані із проведенням оповіщення, евакуації та укриття учасників освітнього процесу тощо. З огляду на завдання, що постають перед закладом освіти у воєнний період керівнику рекомендовано утворити:

– ланку оповіщення та зв'язку для своєчасного задіяння об'єктової системи оповіщення;

– ланку охорони громадського порядку для забезпечення порядку на шляхах евакуації, недопущення учасників освітнього процесу до місць виникнення надзвичайної ситуації, проведення заходів з пошуку дітей, які не дісталися до місць укриття;

– санітарний пост – для своєчасного надання домедичної допомоги постраждалим;

– ланку пожежогасіння – для локалізації пожежі в закладі освіти;

– аварійно-технічну ланку – для швидкого перекриття комунальних мереж при виникненні небезпек;

– ланку з обслуговування захисної споруди – для підготовки та утримання у постійній готовності укриття, приймання та розміщення учасників освітнього процесу в укритті.

Водночас, спеціалізація та кількість ланок повинні визначатися керівником закладу освіти, виходячи з наявних загроз для освітньої установи, її можливостей та потреб.

Наголосимо, що за вимогами МОН та ДСНС України, обов'язковою умовою проведення діяльності закладу освіти у очному режимі є наявність

захисної споруди (сховища, протирадіаційного укриття) або наявність можливості використання окремих будівель, споруд, приміщень як найпростішого укриття для захисту учасників освітнього процесу від дії засобів ураження в особливий період, та зниження рівня комбінованого ураження від небезпечних чинників надзвичайних ситуацій (Рекомендації щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд, 2022).

Заклад освіти може на договірних умовах використовувати як укриття приміщення інших суб'єктів господарювання, за умови розташування їх на відстані до 100 метрів. Також в якості укриття можна розглядати розташовані у безпосередній близькості до закладу підземні переходи, тунелі, метро, споруди котлового типу: паркінги, підземні торговельні центри, підземні порожнини різного призначення тощо.

Слід враховувати, що кількість учасників освітнього процесу, що зможуть одночасно відвідувати заклад, буде визначатися місткістю захисної споруди. Тобто, якщо захисна споруда, розрахована на 80 осіб, то й навчальна зміна складатиме 80 працівників та здобувачів освіти закладу. Місткість захисної споруди визначається з розрахунку 0,6 м² площі основних приміщень на одну особу. За можливості розміщення двоярусних нар, площу може бути зменшено до 0,5 м² на одну особу, при триярусному – до 0,4 м² на одну особу. Якщо потужності захисних споруд є недостатніми для укриття всіх учасників освітнього процесу, то навчання може бути організовано шляхом розподілу навчального часу в межах годин (змін) упродовж дня або тижня, місяця.

Визначено основні вимоги, до приміщень, що можуть використовуватися у якості найпростішого укриття (Алгоритм дій закладів освіти щодо укриття у захисних споруд), зокрема:

– забезпеченість електроживленням, штучним освітленням, системами водопроводу та каналізації. За відсутності водопостачання та каналізації є окремі приміщення для встановлення виносних баків та нечистот;

– наявність в основних приміщеннях, призначених для укриття людей примусової або природної вентиляції;

– наявність двох евакуаційних виходів, один з яких може бути аварійним. Якщо планується укривати менше ніж 50 осіб – допускається наявність одного виходу. Виходи повинні забезпечувати достатню пропускну спроможність та допускати можливість користування, при необхідності, особами з інвалідністю та іншими маломобільним групам;

– висота приміщень – не менше 2 метрів. Висота дверних отворів – 2 метри (в окремих випадках не менше 1,8), ширина – не менше 0,9 (в окремих випадках не менше 1,8) метрів.

– отвори при входах (виходах) закриваються посиленими дверима із негорючих матеріалів або захисними екранами, висотою не менше 1,7 м;

– приміщення перебувають у задовільному санітарному та пожежному стані.

Найпростіші укриття закладів освіти обладнуються (Алгоритм дій закладів освіти щодо укриття у захисних споруд):

– місцями для сидіння, лежання. У закладах освіти використовуються наявні стільця, лавки, ліжка, а також інші засоби: спортивні мати, кари-мати (килимки та туристичні), за умов їх використання на підлогах відповідних приміщень та забезпечення площі на одну особу, яка підлягає укриттю, не менше 1м²;

– резервним штучним освітленням: електричними ліхтарями, свічками та електроживленням. Електричні світильники мають бути захищеними від механічного пошкодження. Для освітлення захисних споруд можуть використовуватися світлодіодні та інші енергоощадні лампи. Усі розетки, встановлені в захисній споруді, мають обладнуватися трафаретними позначеннями: «Радіо», «Телефон», «220 В»;

– ємностями з питною водою, з розрахунку 2 л. на добу на одну особу та технічною водою з розрахунку 5 л. на добу за відсутності централізованого водопостачання. Ємності мають бути виготовлені з матеріалів, дозволених для застосування у зазначених цілях. Ємності з водою можуть розміщуватися в приміщеннях призначених для укриття людей;

– контейнерами для зберігання продуктів харчування. Запасом продуктів тривалого зберігання: консерви, консервація. Запасом теплих речей та ковдр, які зберігаються у водонепроникних чохлах;

– виносними баками, що щільно закриваються, для нечистот;

– первинними засобами пожежогасіння. Місця розташування первинних засобів пожежогасіння, план евакуації із захисної споруди позначаються й освітлюються;

– засобами надання медичної допомоги, аптечками;

– засобами зв'язку і оповіщення: телефоном, радіоприймачем, мережею інтернет. Встановленням Wi-Fi пристроїв для продовження проведення занять, за можливості;

– шанцевим інструментом: сокирами, ломами, лопатами штиковими та совковими, пилками-ножівками по дереву, по металу тощо.

Наступним кроком у реалізації забезпечення безпечного освітнього середовища стає визначення основних небезпек особливого періоду, зокрема, раптовий напад противника, вплив наслідків надзвичайних ситуацій, які сталися на розташованих поруч підприємствах, внаслідок аварії або воєнних дій, визначення першочергових заходів захисту учасників освітнього процесу та призначення відповідальних за проведення цих заходів.

Усі заплановані заходи повинні бути повинні бути завчасно продумані та викладені у відповідних Планах на особливий період закладу освіти або оформлені розділом «Виконання заходів цивільного захисту в умовах раптового нападу противника» до Плану реагування на надзвичайні ситуації закладу освіти (Інструкції щодо дій персоналу в умовах надзвичайних ситуацій).

В розділі рекомендовано висвітлювати наступні питання:

– порядок оповіщення учасників освітнього процесу про загрозу раптового нападу противника;

– порядок укриття учасників освітнього процесу;

– порядок евакуації учасників освітнього процесу;

– дії ланок цивільного захисту при забезпеченні процесу евакуації та укриття;

– дії за сигналом оповіщення «Повітряна тривога»;

– дії після отримання сигналу «Відбій повітряної тривоги»;

– заходи щодо підвищення стійкості будівель закладу (у разі необхідності).

Зауважимо, що при плануванні заходів з оповіщення про раптовий напад, необхідно перевірити справність наявної системи оповіщення, з'ясувати механізм отримання сигналу про небезпеку від органів влади та органів управління освітою, місцевої системи оповіщення, встановити порядок дій ланки зв'язку й оповіщення з приведення в дію системи оповіщення закладу та дії учасників освітнього процесу за сигналами оповіщення тощо.

При плануванні укриття у захисних спорудах слід визначити потребу у фонді захисних споруд для закладу освіти – тобто з'ясувати, яка кількість дітей може укритися у вже наявній захисній споруді, для якої кількості дітей (у разі потреби) слід додатково облаштувати укриття.

При виявленні додаткової потреби – провести огляд та оцінювання приміщень, які можуть бути використанні як найпростіші укриття, облаштувати захисні споруди для прийняття людей (в тому числі створивши відповідні матеріальні запаси), прописати дії ланки з обслуговування захисної

споруди, позначити місця розміщення для кожного класу тощо.

Плануючи заходи з евакуації варто заздалегідь визначити та позначити маршрути руху, зокрема, до захисної споруди, спланувати порядок руху колон, призначити відповідальних на маршрутах руху, встановити алгоритм дій для особи, відповідальної за проведення евакуації, ланки з охорони громадського порядку, санітарного посту, учасників освітнього процесу, визначити порядок інформування батьків про укриття дітей у захисних спорудах та передачі їм дітей, при скасуванні небезпеки.

За рекомендаціями МОН плануючи порядок дій за сигналом «Повітряна тривога» необхідно визначити (Алгоритм дій населення за сигналами оповіщення цивільного захисту):

- відповідальну особу за задіяння наявної системи оповіщення;
- маршрути руху до укриття для кожного класу, колони;
- розподіл учасників освітнього процесу за місцями в найпростішому укритті;
- відповідальних на маршрутах руху колон, які регулюють хід евакуації та забезпечують відкриття евакуаційних виходів;
- відповідальних за супроводження здобувачів освіти (у молодших класах до вчителів приставляють помічників) та перевірку наявності усіх учнів у укритті;
- відповідальних за перевірку закладу на наявність учнів, що залишилися в приміщеннях закладу, вулицях, знаходяться за межами захисної споруди;
- місце перебування медичного працівника;
- дії при виявленні відсутності учасників освітнього процесу в захисній споруді тощо.

Важливим елементом захисту учасників освітнього процесу у період воєнного стану та особливий період стає обов'язкова підготовка учасників освітнього процесу до дій в умовах воєнних небезпек та надзвичайних ситуацій.

Така підготовка містить теоретичну та практичну складові. Так, керівники та заступники керівника, посадові особи з питань цивільного захисту, керівники ланок цивільного захисту проходять навчання у навчально-методичних центрах цивільного захисту та безпеки життєдіяльності (Порядок проведення навчання керівного складу, 2013).

Для працівників закладу освіти організується проведення навчання за програмою прискореної підготовки, з метою є навчання способам захисту від наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених застосуванням засобів ураження в особливий період (Порядок здійснення навчання населення

діям у надзвичайних ситуаціях, 2013). З врахуванням загроз воєнного характеру необхідно передбачити вивчення наявних загальних загроз та базових правил поведінки в умовах воєнного стану; порядку дій та заходів захисту, які проводяться безпосередньо у закладі освіти; вивчення правил поводження з вибухонебезпечними предметами, надання домедичної підготовки. До проведення таких занять бажано залучати представників медицини катастроф, Червоного Хреста, ДСНС тощо.

Наголосимо на необхідності засвоєння всіма працівниками практичних навичок надання домедичної допомоги. Адже в умовах воєнного стану, існує висока вірогідність одночасного ураження значної кількості людей, що потребуватимуть невідкладної допомоги. Отже, керівнику санітарного посту та педагогічним працівникам рекомендовано пройти додаткове навчання з надання домедичної допомоги на сертифікованих курсах.

Здобувачі освіти отримують необхідні знання щодо дій в умовах воєнного часу відповідно до Програм навчання під час освітнього процесу. Особлива увага приділяється вивченню правил поведінки у воєнний час, поводженню з вибухонебезпечними предметами, для здобувачів освіти старшої школи – з надання домедичної допомоги.

Практичне відпрацювання дій за сигналом «Повітряна тривога» обов'язково проводиться на початку навчального року, та надалі за потребою. Головною метою таких тренувань повинно стати чітке та злагоджене виконання дій при проведенні евакуації до захисної споруди закладу. Відпрацювання можуть проводитися як для окремого класу, так і для певної частини закладу, та для всіх учасників освітнього процесу одночасно. Підсумкове загальне відпрацювання практичних дій в умовах актуальних небезпек проводиться щороку під час Дня цивільного захисту та Тижня безпеки дитини.

Висновки. Окреслюючи основний комплекс заходів цивільного захисту у створенні безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану можемо виділити наступні елементи:

1. Перевірка приміщень закладу освіти на наявність вибухонебезпечних предметів. Цей етап є вкрай важливим для закладів освіти, які відновлюють свою діяльність на звільнених територіях та на територіях, які наближені до зони ведення бойових дій.

2. Планування заходів цивільного захисту. Цей етап повинен передбачати всебічний аналіз загроз, визначення необхідного переліку заходів, як-то оповіщення, евакуацію, укриття учасників освітнього процесу та призначення відповідаль-

них осіб на кожному етапі реалізації захисту. Важливим стає розробка алгоритму дій за сигналом «Повітряна тривога», визначення маршрутів евакуації, встановлення порядку укриття у захисній споруді.

3. Облаштування захисної споруди. Захисна споруда цивільного захисту закладу освіти повинна відповідати основним вимогам до таких споруд, та бути облаштована таким чином, щоб забезпечити перебування у ній людей, за необхідності, протягом 48 годин.

4. Проведення відповідного теоретичного та практичного навчання учасників освітнього процесу. Передбачає надання учасникам освітнього процесу необхідних знань щодо порядку проведення заходів захисту в закладі освіти та формування практичних навичок з виконання дій за сигналами оповіщення, надання домедичної допомоги, розпізнавання вибухонебезпечних предметів тощо. Організація просвітницької роботи у сфері цивільного захисту із учасниками освітнього процесу з метою набуття додаткових знань та навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про підготовку закладів освіти до нового навчального року та опалювального сезону в умовах воєнного стану : лист МОН від 11.07.2022 № 1/7707-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v7707729-22#Text>
2. Положення про функціональну підсистему навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів діям у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) єдиної державної системи цивільного захисту : наказ МОН від 21.11.2016 № 1400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1623-16#Text>
3. Кодекс цивільного захисту України : Відомості Верховної Ради, 2013, № 34-35, ст.458.
4. Рекомендації щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти : лист ДСНС України від 14.06.2022 № 03-1870/162-2. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/metodichni-rekomendaciyi>
5. Алгоритм дій місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, органів управління освітою, керівників закладів освіти щодо забезпечення укриття учасників освітнього процесу у фонді захисних споруд цивільного захисту : методичні рекомендації ДСНС України. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/metodichni-rekomendaciyi>
6. Примірний алгоритм дій населення за сигналами оповіщення цивільного захисту «Увага всім», «Повітряна тривога» : методичні рекомендації ДСНС України. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/metodichni-rekomendaciyi>
7. Порядок проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту : Постанова КМУ від 23 жовтня 2013 р. № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2013>
8. Порядок здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях : постанова КМУ № 444 від 26 червня 2013 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-20>

REFERENCES

1. Pro pidhotovku zakladiv osvity do novoho navchalnoho roku ta opaliuvvalnoho sezonu v umovah voiennoho stanu : lyst MON vid 11 iul. 2022 № 1/7707-22. [About preparation of educational institutions to a new academic year and the heating season under martial law: letter from the Ministry of Education and Science dated from 11 July 2022 1/7707-22.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v7707729-22#Text> [in Ukrainian].
2. Polozhennia pro funksionalnu pidsystemu navchannia ditey doshkilnoho viku, uchniv ta studentiv diiam u nadzvychnykh sytuatsiiah (z pytan bezpeky zhyttiedialnosti) jedynoi derzhavnii systemy tsyvilnoho zahystu: nakaz MON vid 21 lystop. 2016 № 1400. [Regulations on the functional subsystem of teaching preschool children, pupils and students to act in emergency situations (on life safety) of the unified state civil protection system: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 21 November 2016 № 1400]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1623-16#Text> [in Ukrainian].
3. Kodeks tsyvilnoho zahystu Ukrainy. [Code of Civil Protection of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoii Rady – Bulletin of Verkhovna Rada (2013), 34-35, 458 p. [in Ukrainian].
4. Rekomendatsii shchodo orhanizatsii ukryttia v objektah fondu zahystnykh sporud tsyvilnoho zahystu personal ta ditey (uchniv, studentiv): lyst DSNS Ukrainy vid 14 iul.2022 03-1870/162-2. [Recommendations on organization of shelter in the facilities of the Civil Protection facilities fund for personnel and children (pupils, students) of educational institutions: letter of the SES of Ukraine from 14 July 2022 № 03-1870/162-2.] URL: <https://dsns.gov.ua/uk/metodichni-rekomendaciyi> [in Ukrainian].
5. Alhorytm diy mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady, orhaniv mistsevoho samovriaduvannia, orhaniv upravlinnia osvitoiu, kerivnykiv zakladiv osvity shchodo zabezpechennia ukryttia uchasnykiv osvitnioho protsessu u fondi zahystnykh sporud tsyvilnoho zahystu: metodychni rekomendatsii DSNS Ukrainy. [Algorithm of actions of local executive authorities, local self-government bodies, educational authorities, heads of educational institutions to ensure shelter for participants of the educational process in the fund of civil protection structures: methodological recommendations of the SES of Ukraine]. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/metodichni-rekomendaciyi> [in Ukrainian].
6. Prymirnyi alhorytm dii naselennia za syhnalamy opovishennia tsyvilnoho zahystu «Uvaha vsim», «Povitriana tryvoha»: metodychni rekomendatsii DSNS Ukrainy. [Exemplary algorithm of actions of the population on the civil protection alert signals «Attention to all» and «Air Alert»: methodological recommendations of the SES of Ukraine]. URL: <https://dsns.gov.ua/uk/metodichni-rekomendaciyi> [in Ukrainian].

7. Poriadok provedennia navchannia kerivnoho skladu ta fahivtsiv, dialnist iakyh povjazana z orhanizatsieiu i zdiysnenniam zahodiv z pytan tsyvilnoho zahystu: Postanova KМУ vid 23 zhovt.2013 r. № 819. [The procedure for training of management personnel and specialists whose activities are related to the organization and implementation of Civil Protection measures: CMU Resolution № 819 from 23 October 2013]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2013> [in Ukrainian].

8. Poriadok zdiisnennia navchannia naseleння diiam u nadzvychnykh sytuatsiiakh: postanova CMU № 444 vid 26 iun. 2013. [Procedure for training the population to act in emergency situations: CMU Resolution № 444 from 26 June 2013]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-20> [in Ukrainian].